

ROMÁN—MAGYAR JOGI SZÓTÁR

Nemzetiségi könyvkiadónk, a Kriterion jövő évi tervében egy román—magyar jogi szótár kiadása szerepel. Nem az első, amely anyanyelvünkön adja vissza egy más nyelv jogi szakkifejezéseinek megfelelőit, sőt román—magyar viszonylatban sem úttörő jellegű. Az, hogy mégis foglalkozunk vele, elsősorban annak tulajdonítható, hogy rendeltetése eltér elődeiétől, és — ezt már előljáróban is elmondhatjuk — nemzeti politikánk kiteljesedésének egyik eszközét látjuk benne. Ez utóbbiak igazolására szükségesnek véljük, hogy röviden emlékeztessünk az elődökre: anyanyelvünk régebbi jogi szótáira.

Ha azt akarnók, hogy teljes legyen a felsorolás, régi szójegyzékeink magyar nyelvű jogi kifejezéseivel kezdenénk, külön beszélnénk aztán — és nem minden büszkeség nélkül erdélyi hagyományainkra — Pápai Páriz szótárának *Glossarium*-járól, és csak ezek után foglalkoznánk a kifejezetten jogi szakszótárakkal. Bár a fejlődés összes szakaszainak követése csábító, célunk érdekében meg kell elégednünk azzal, hogy csak néhány, korára jellemző jogi szakszótárra emlékeztessünk.

*

Elsőként azt a latin—magyar *Törvénytudományi Műszótárt* (Buda, 1843) említjük, amely arra volt hivatva, hogy a polgári korszak küszöbén, a feudalizmus örökségeként használt latin jogi terminológiának a polgári társadalomra jellemző, anyanyelvi szakszókincssel való felcserélését szolgálja. (Ezzel kapcsolatban meg kell azonban jegyeznünk, hogy — a közhittel ellentétben — a latin nyelv használata már a XVI. századtól kezdve nem volt kizárólagos és folytonos a jogi élet területén sem, akár törvényhozói, kormányzati-közigazgatási vagy jogszolgáltatási tevékenységről volt szó.) A *Törvénytudományi Műszótár* a magyar jogi irodalom addig használt anyanyelvi szókincsének felhasználásával — ezek között sok nyelvújítási szóval — hozta össze azt a magyar nyelvű jogi terminológiát, amely hivatva volt a latint pótolni. A jogtudomány művelőiehez és a gyakorló jogászokhoz szólt, és lényegében szókincséből — amelyből a századok során maradánoan kialakult műszavak változatlanul tovább éltek — csiszolódott és formálódott a polgári korszak magyar jogi terminológiája. (Ezt a folyamatot, a *használat* során paléozódó, formálódó szaknyelv kialakulását már most szeretnénk kiemelni, hisz a későbbiekben még lesz szó róla.) Az első világháború utáni időben Romániában jelent meg Traian Pop román—magyar és magyar—román jogi szótára (*Dictionar juridic român—maghiar și maghiar—român*. Cluj, 1921). A neves román — de pályakezdeten magyar jogi műveltségű — büntetőjogász már az említett, kialakult magyar jogi terminológiát értékesítette szótárában. Ez a szótár elsősorban azokhoz a gyakorló jogászokhoz szólt, akik — nemzetiségre való különbség nélkül — magyar egyetemeken sajátították el jogtudásukat, és például a jogszolgáltatás területén, közismert történeti folyamatok eredményeként, más-más magánjogi jogszabályrendszereket alkalmaztak román nyelven. A szótár tehát segítséget nyújtott ezeknek az érvényben levő román jogi terminológia elsajátításában, de együt-

tal eszköz volt az egységes román terminológia kialakításában is, hisz abban az időben éppen az említett jogászok még használták azokat a helyi román szak kifejezéseket is, amelyek a sajátos történeti fejlődés során itt keletkeztek. Harmadiknak egy meg nem jelent, de kéziratban elkészült román—magyar jogi szótárt említünk. Ezt a szótárt 1948—1949-ben a Magyar Népi Szövetség Jogügyi Bizottsága megbízásából Hegedűs Sándor, Venetsek József, valamint e sorok írója készítette. A Kriterion Könyvkiadó megbízásából, a Gyöngyössi Dániellel kiegészült munkacsoport ennek a kéziratnak az átdolgozásával és kiegészítésével készíti el az 1973-ban megjelenő jogi szótárt. A több mint két évtizede elkészült eredeti kézirat átdolgozása és kiegészítése alkalmat adott arra, hogy alaposabban megvizsgáljuk a készülő szótár rendeltetését napjaink valóságában, és hogy szembe kerüljünk egy lényeges változásokot hozott társadalmi-politikai fejlődési szakaszban keletkezett román jogi szavak és kifejezések helyes magyar megfelelőinek megtalálásával. A következőkben erről szeretnénk szólni, éspedig először a szótár értelméről és céljáról, azután pedig magyar nyelvű jogi terminológiánk néhány sajátos helyi kérdéséről.

Nyilvánvalóan jogosultnak tűnik az a kérdés, hogy van-e értelme napjainkban egy olyan szakszótárnak, amely az állam nyelvéből egy nemzetiség nyelvére fordítja a szakkifejezéseket akkor, amikor oktatásunk eredményeként egyre többen beszélnek jól románul, és a jövőben ez a fejlődés a minőségi tökéletesedés felé vezet, nemzetiségi jogászaink pedig az állam nyelvén sajátítják el jogi ismereteiket? Ha a régebbi — fennebb is tárgyalt — jogi szótáraink rendeltetését vesszük figyelembe (ezek, amint láttuk, elsősorban jogászokhoz vagy közigazgatási szaktisztviselőkhöz szóltak), a kérdés az előbbieik megvilágításában még jogosultabbnak tűnik. Hogy közelebb kerüljünk a felelethez, jónak látjuk ugyanezt a kérdést nem az eszköz — ez esetben a szótár — értelmének szempontjából feltenni, hanem magának az anyanyelvi terminológia értelmének, hasznának szempontjából. És nemcsak nemzetiségi szemszögből, hanem minden állampolgár jogainak és kötelezettségeinek viszonylatában is. Nézetünk szerint a kérdés többrétű vizsgálata útján jutunk el a felelethez.

Legelsősorban új, szocialista társadalmunk állampolgárának közéleti szerepéből indulunk ki. Ma, amikor minden állampolgár egyúttal a közélet öntudatos, tevékeny részese, nézetünk szerint a jogi terminológia nem lehet kizárólag egy szűk (jogász, közhivatalnok) réteg szaknyelve, hanem ugyanúgy, mint az ideológiai terminológia, a közéleti tevékenységhez szükséges olyan forrás, amely mindenkinek rendelkezésére kell hogy álljon. Ma a törvényhozói (országos vagy helyi), kormányzati-közigazgatási és jogszolgáltatási tevékenységben részt vevő állampolgárnak — hogy megfeleljen a reábizott vagy vállalt feladatoknak — éppúgy szüksége van arra, hogy elsajátítsa a jogi szakkifejezéseket, mint idézett régebbi jogi szótáraink idején annak a szűk szakmai rétegnek, amely számára akkor ezek a szótárak készültek.

Másrészt éppen e cselekvő közéleti részvétel és az öntudatosan törvénytisztelő, a törvény betartására ügyelő állampolgár kialakítása érdekében nálunk az egész nép akaratát és érdekeit kifejező törvényeinket népszerűsítik, széles körben ismertetik. De lehet-e megismerni valamit, aminek kifejezéseit nem értjük? Kétségtelenül nem, ezért jogszabályaink ismertetésével szükségszerűen együtt kell hogy járjon a jogi terminológia elsajátítása is.

A fentieket minden állampolgárra vonatkozóan vetettük fel. Viszont a nemzetiségi állampolgár szemszögből vizsgálva a kérdést, mind a közéletben való rész-

vétel, mind törvényeink megismerése akkor válhatik csak teljes értékűvé, ha mindennapi tevékenységében gondolatmenete olyan fogalmi tárházból táplálkozhat a joggal kapcsolatban is, amelynek tartalmát maradéktalanul megérti. Márpedig az ember anyanyelvén szokott gondolkodni, ezért anyanyelvén kell hogy ismerje mindazt, amit gondolataiba beleépít. Ezzel biztosítható leginkább az az öntudatos, közéleti tevékenységeinkkel teljesen azonosult, belülről fakadó részvétel, amely társadalmunkat jellemzi, és aminek alapja nem a gépies tudomásulvétel, hanem a dolgok teljes megértése. A nemzetiségi állampolgár, társadalmi tevékenysége közben kénytelen nemegyszer — szintén nemzetiségi — állampolgártársai körében olyan feladatokat megoldani, amelyek megkövetelik tőle, hogy útbaigazítsa, felvilágosítsa őket, részt vegyen ügyes-bajos dolgaik megoldásában. Biztosak lehetünk-e abban, hogy sikeresen teljesíti a reábizott feladatot, ha közös anyanyelvükön nem tudja pontosan meghatározni, hogy egy adott ügyben miről is van szó.

Ezzel elérkeztünk oda, ahonnan a saját vagy egy szűkebb közösség ügyes-bajos dolgait intéző állampolgár szemszögéből vizsgálhatjuk a kérdést. Mert nemcsak öntudatos résztvevői vagyunk a közéletnek, hanem saját dolgainkat intéző egyének is, akár a közigazgatási ügyintézészt igénybe vevő kérelmezők, akár jogszolgáltató szerveink előtt megjelenő felek. Ezekben az ügyekben mindenki arra törekszik, hogy megértessen és megértsék. Elérheti-e ezt valaki, megnyugtathatja-e saját magát és övét, ha még önmaga előtt sem egészen világos az, amit akar, mert tudomásul vett ugyan bizonyos szakkifejezéseket, használja is őket, de ezek nem azonosultak benne egy pontos fogalommal. Kosztolányinak arra a nagyon emberi megfogalmazásra gondolok itt, hogy a több nyelvet tökéletesen beszélőből is a jaj, a panasz mindig anyanyelvén fakad fel. Az, amelyet személyi vagy szűkebb közösségi ügyes-bajos dolgokon értünk, nem feltétlenül és kizárólag sérelemből ered, de reális számvetéssel tudomásul kell vennünk, hogy a jogszolgáltatás területén például többnyire az fordul az igazságszolgáltatáshoz, akít tényleges vagy vélt sérelem ért. Ezt a panaszt elsőnek önmagunkban anyanyelvünkön fogalmazzuk meg. Mint ahogy Kosztolányi megállapítását kiterjeszthetjük a felfakadó öröm, a spontán hozzáállás eseteire is, a közéleti részvétel belső — tehát mindig anyanyelvű — elhatározására is.

Végül ha nem szakadunk el a valóságtól, nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy jogszabályaink, amelyek a társadalmon belüli viszonyokat szabályozzák, az egyén szempontjából főként az emberi kapcsolatok legközvetlenebb területén, elsősorban a családban, kisebb közösségekben érvényesülnek, ahol többnyire a nyelvi közösség is fennáll. Éppen ezért e közösségekben egymás közt a jogi viszonyokat is mindig anyanyelven fejezik ki. Ugyanakkor pedig a közösségek tagjainak jogában áll nyelvüket használni a törvénytábla keretek között. (Erre a kérdésre azonban nem térünk itt ki bővebben.) De a fejlődő anyanyelvű jogi terminológia ismerete nélkül végül oda juthatunk, hogy a román szakkifejezések ötletszerű, egyéni, sokszor dilettáns fordításával előbb-utóbb zavar keletkezhet a jogalkalmazásban, s ez végül a jogegység rovására mehet.

Az anyanyelvű jogi terminológia tehát nézetünk szerint szilárd alapja kell, hogy legyen az öntudatos, jól megértett közéleti tevékenységnek, jogtiszteletnek és jogalkalmazásnak. Nem a hivatalos román jogi terminológiát pótoljuk vele, hanem rá építjük a hivatalos terminológia tökéletes megértését, hiszen a román nyelv alapos ismerete elengedhetetlenül fontos. Anyanyelvünkön gondolkozunk, azon érthetjük meg legjobban azokat a fogalmakat is, amelyeket a hivatalos nyelv kifejez. Mert — közhelyet ismétlünk ugyan — fel kell elevenítenünk itt azt az igazságot, ami a jogi műveltségre és szaknyelvre is vonatkozik, és-

pedig hogy az anyanyelv tökéletes ismerete nélkül nem sajátíthatunk el tökéletesen más nyelvet sem.

A fentiekből következik, hogy a megjelenő jogi szótár napjainkban már nemcsak a szakemberekhez szól, mint az előző hasonló szakszótárak, hanem mindenkinek, aki mindennapi tevékenységében jogi szakkifejezésekkel találja magát szemben, ezekkel él, és anyanyelvén akarja megérteni tulajdonképpeni tartalmukat. Ezért említettük már kezdetben, hogy egy ilyen szótár nemzeti politikánk kiteljesedésének egyik eszköze kell hogy legyen.

Természetesen mindenki tisztában van azzal, hogy jogi terminológiánk számos megoldatlan kérdésével ez a szótár sem képes megoldani, de szükségszerűen hazai anyanyelvű jogi terminológiánk tökéletesedését segíti elő.

Mert hogy ebben az irányban van még bőven tennivaló, azt a szótár összeállításakor elégszer volt alkalmunk tapasztalni. A húsz év óta elkészült kézirat kiegészítése éppen egy egész fejlődési szakasz — szocialista jogalkotásunk teljében kialakult — jogi szókincsének számbavételét igényelte, és felvázolta a megoldatlan kérdéseket is.

Eleve számolnunk kellett azzal, hogy jogi terminológiánk összetétele kettőséget mutat. Jogi vonatkozású szókincsünk zömét a magyar nyelvben kialakult általános vonatkozású szakkifejezések alkotják. Ez az egységes szókincs nemcsak az évszázadok folyamán kialakult klasszikus jogi szakkifejezésekből áll, hanem napjainkban keletkezett olyan szakkifejezésekből is, amelyek általános jogi fogalmakra vonatkoznak. Ez esetben a szakszótár szerkesztőire az a feladat hárul, hogy minden esetben a román szakkifejezésnek megfelelő szót vagy kifejezést használjanak. Emellett viszont sajátos hazai fejlődésünk eredményeként számos olyan jellegzetes fogalomra is meg kell találnunk azt a magyar szót vagy kifejezést, amely megfelel a sajátos romániai intézmény vagy viszony tartalmának. A kérdés nem ismeretlen. Kerekasztal-megbeszéléseken, jogszabály-fordításokban, folyóirataink és napilapjaink hasábjain megjelenő szójegyzékekben és törvénytársításokban, cikkekből találkozunk azokkal a kísérletekkel, amelyek a megfelelő terminológia kialakításához kívánnak hozzájárulni. Helyesnek tartjuk ezt a törekvést, mert csak így, közösen tudjuk kialakítani azt a szaknyelvet, amelyet közösségünk használhat. Ugyanakkor helyesnek tartjuk azt a törekvést is, amely a szakkifejezések tartalmát igyekszik közvetíteni az új magyar nyelvű terminusokban, és nem pusztán a gépies fordítást veszi alapul. Nézetünk szerint is számos lehetőség van még arra, hogy a helyes kifejezést jogtörténeti fejlődésünk figyelembevételével találjuk meg. Ezekkel kapcsolatban néhány példát idézünk. Köztudomású, hogy a magyar jogi terminológia nem minden esetben volt szó szerinti fordítása a párhuzamosan — sokszor hivatalosan — használt latin szakkifejezésnek. A „*iudex nobilium*“ magyarul „szolgabíró“ volt (a történeti fejlődés egy kezdeti szakaszának valóságát tükrözve), a „*protonotarius*“ pedig „*ítélőmester*“ (ezúttal a fejlődés egy későbbi szakaszának megfelelően a tisztség tartalmát fejezve ki). A „*comitatus*“ megfelelője nem a szó szerinti „grófság“ volt, hanem az átvett latin kifejezésnél a valósághoz hűbb „vármegye“, ebből pedig az újabb fejlődésnek megfelelő „megye“ alakult ki. Viszont arra is van példa, amikor nem vették figyelembe a kifejezett fogalom tartalmát és a jogtörténeti szempontokat. Így a polgári korszak román „*prefect*“ és „*subprefect*“ megfelelőjeként nagyon gyakran a „főispán“ és „alispán“ kifejezéseket használták, holott ezeknek megfelelője a román közigazgatási jog szellemében a „megyefőnök“ és „al-megyefőnök“ volt. Még közelebb kerülve napjainkhoz, véleményünk szerint indokolatlan volt a nemrégiben létezett közigazgatási területi egységeket rajonnak nevezni, amikor a magyar szó-

használatban erre több változattól válogathattak volna. Helyes volt viszont most a városaink élén álló „primar“ magyar megfelelőjeként a „polgármester“ szót használni, ami a magyar nyelvű jogi terminológia szerint — bár különböző változatokban — mindig csak városi tisztséget jelölt, sohasem községit. De sorolhatnánk még a példákat ma használt kifejezéseink közül is.

*

A helyes megoldáshoz azonban nem egy szótár elkészítése, hanem a helyes jogi terminológia tudatos használata vezethet. Írásunk elején említettük, hogy a polgári korszak magyar jogi terminológiája *használat* során alakult ki. A mi sajátos hazai terminológiánk is csak úgy alakulhat ki, csak úgy fejlődhetik, ha élünk vele. Ez pedig mindenekelőtt a mi feladatunk, és ne másoktól várjuk a kérdés megoldását. A közéletben tevékenykedőknek, a jogászoknak kell jogi nyelvünkkel élniük. Mert ha egy magyar anyanyelvű közéleti személy vagy jogász nem tudja saját anyanyelvén szabatosan kifejezni azt, amit szakterületéről el szeretne mondani, kétséges, hogy megértette akár románul, akár magyarul azt, amit másokkal hivatott megértetni.

Kabán József: Bűntény